

A Német Kutatási Alapítvány felmérése az Open Access-ről

A tudományos ismeretekhez való nyílt hozzáférésről szóló *Berlini Nyilatkozat* aláírói között 2003. októberében ott volt a *Német Kutatási Alapítvány* (*Deutsche Forschungsgemeinschaft* = DFG) is. Ennek megfelelően a DFG-nek meg kellett fontolnia, milyen módon támogathatja a nyílt hozzáférést aktívabban. 2004-ben ezt tisztázandó egy felmérés készült, amelynek kérdőíveit 1600, a DFG által 2002 és 2004 között támogatott kutatónak küldték ki, alternatív online vagy papíralapú kitöltési lehetőséggel.

A kérdőívekkel adatokat kívántak kapni a kutatók jellemző publikációs szokásairól. A fő rész a nyílt hozzáférés különböző formáival kapcsolatos ismereteket vizsgálta, és arra keresett választ, hogy mennyire élnek a kutatók a nyílt hozzáférés adta lehetőségekkel, mit tudnak a nyílt hozzáférés nyilatkozatairól, a nyílt hozzáférésű folyóiratokról, a preprintekről és posztprintekről. A kérdőív harmadik része azt kívánta felderíteni, hogy mennyire hajlandók a DFG támogatását élvező kutatók szerzői díjakat fizetni annak érdekében, hogy írásaik ingyenesen hozzáférhetőek legyenek. Adatokat gyűjtöttek arra nézve is, hogy mennyire vették igénybe a DFG-nek azt a szolgáltatását, hogy kutatóként és évente 750 euró költségtérítést nyújt a nyílt hozzáférésű publikálás költségeinek fedezésére. A kérdőívet a kutatók általános adatai tették teljessé. 1028 kitöltött kérdőívet kaptak vissza.

Eredmények

Az eredmények azt mutatják, hogy a megkérdezettek kevésbé ismerik a nyílt hozzáférést, a vele kapcsolatos nyilatkozatokat és kezdeményezéseket. Olvasóként és szerzőként csak ritkán keresik tudatosan a nyílt hozzáférésű publikációkat. Ugyanakkor 64% azt szeretné, ha a DFG fokozottan támogatná a nyílt hozzáférést, sőt 82% alapvetően bölcs intézkedésnek tekinti a támogatást. A megkérdezettek többsége a szakterületi információs környezetet (tematikus repozitóriumokat) tartja

a legjobb eszköznek. Kevésbé hajlandók írásaikat *intézményi* repozitóriumok útján nyilvánossá tenni. Vélhetően aggódnak, hogy az ilyen, könyvtárak vagy számítóközpontok által működtetett szervezetekben kevésbé lesznek szaktársaik szeme előtt, publikációik elsikkadnak.

Szakterületi különbségek

A társadalomtudományok és a humán tudományok területén dolgozó fiatal kutatók 60%-a számára kérdéses, hogy növelni kell-e a nyílt hozzáférés támogatását. Már nevet szerzett, idősebb kollégáik közül 68% igenli a támogatást, míg más tudományterületeken az újabb generációk valamivel nagyobb mértékben támogatják a nyílt hozzáférést, mint megállapodott kollégáik. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy a habilitáció vagy egy „második könyv” megírása nagyobb súllyal esik a latba, mint az erősen a folyóiratcikkre és konferencia-előadásokra épülő szakterületeken.

Ezenkívül valószínűleg azért is távolságtartók ezek a kutatók, mert a humán és a társadalomtudományok területén hiányoznak azok a tekintélyes nyílt hozzáférésű folyóiratok, amelyek segítenék a kutatókat abban, hogy kutatásaik eredményeinek láthatósága növekedjen, és megfelelő szakmai presztízsre tegyenek szert.

A humán és a társadalomtudományi kutatók szerzőként és olvasóként a publikációk legszélesebb spektrumát használják. A más tudományterületek kutatóihoz képest nagyobb tapasztalattal rendelkeznek mint szerkesztők, szerkesztőbizottsági tagok.

A felmérésre válaszoló fiatal kutatók aránya is ezeken a területeken volt a legmagasabb, ami arra utal, hogy ők különösen érdeklődnek a tudományos publikáció kérdései iránt, ami azért meglepő, mert a nyílt hozzáférés kezdeményezői nemzeti és nemzetközi szinten elsősorban az élettudományi

kutatók közül kerültek ki, hiszen őket érinti legjobban a folyóiratválság, a nyílt hozzáférési kezdeményezések egyik legfőbb kiváltó oka.

A nyílt hozzáférés ismerete és használata

A kutatók jelenleg még nincsenek igazán tisztában a nyílt hozzáférés fogalmával. Kétharmaduk nem ismeri a Berliini Nyilatkozatot. A nyílt hozzáférés ügyét viszonylag kevés alkalommal, többé-kevésbé zárt körben vitatják meg. A használat szintje is alacsony. A válaszadók mintegy egyharmada ismeri a nyílt hozzáférésű folyóiratokat. Mindössze 122-en publikáltak már nyílt hozzáférésű folyóiratban. Jóval többen, 317-en helyezték viszont el másutt közölt írásuk egy-egy példányát a hálózaton nyílt hozzáférésű tárhelyen. Ez a szokás az informatikusok és a természettudományi kutatók között gyakori.

Az ingyenes preprintek publikálása elsősorban a természettudományi kutatók körében gyakori. A fizikusok állnak az élen, akiknek publikációs gyakorlatában az arXiv preprint-szerver fontos szerepet játszik. Mindazonáltal mindössze 141 kutató közölt preprinteket.

Az utóbbi öt évben 86 természettudományi kutató fejenként átlagosan 13 preprintet közölt. Ha tehát (a többi tudományterület kutatóit is figyelembe véve) a pre- és posztprintek számát vesszük figyelembe, azt láthatjuk, hogy az ilyen másodlagos közlés nagyobb szerepet játszik, mint a nyílt hozzáférésű folyóiratokban való közlés.

Költségek, díjak, honoráriumok

Tudományterületenkénti különbségeket mutat az is, hogy a kutatók mennyire hajlandók díjat fizetni azért, hogy publikációik ingyenesen hozzáférhetőek legyenek. A válaszadó matematikusok, humán és a társadalomtudományi kutatók mintegy háromnegyede nem mutatkozik készség szerzői díj fizetésére.

Hajlandó lenne 250 eurónyi díjat fizetni a válaszadók egy része, tudományterületenként eltérő mértékben, 15,4 és 53,8% között. A legmagasabb értéket a mezőgazdaság-tudományok területén dolgozók produkálták, de 39,8%-kal „élen járnak” az orvostudományi kutatók is. Ez a szám azért elgondolkodtató, mert számos nyílt hozzáférésű folyóirat, például a *Public Library of Science (PLOS)* 1500 dolláros díjat kér, igaz azt csak akkor kell kifizetni, ha az adott cikket lektorálás után elfogadják publikálásra. Elsősorban az élet- és a földtudományi kutatók lennének hajlandók magasabb összegeket fizetni, mivel ők a hagyományos publikálás keretében is gyakran fizetnek oldalankénti díjat.

Nézetek és értékelés

A megkérdezettek nagy többségének kiindulási alapja az, hogy a nyílt hozzáférésű publikálás könnyebbé teszi a kutatási eredményekhez való hozzáférést. Háromnegyedük úgy látja, hogy az ingyenes kiadványokra ritkábban hivatkoznak, mint a hagyományosakra. Azzal az állítással, hogy az ingyenes publikációk a hagyományos kiadványokkal megegyező minőségbiztosítást nyújtanak, az élettudományi kutatók 53, az anyagtudományiak 40, a más természettudományi kutatók 39, valamint a humán- és a társadalomtudományi kutatók 30%-a értett egyet. Minél inkább ismerik viszont a nyílt hozzáférést, annál kisebb bennük az ilyen irányú előítélet. Azok, akik gyakran használnak nyílt hozzáférésű folyóiratokat, 63%-ban feleltek *igen* a minőségre vonatkozó kérdésre, szemben az ilyen folyóiratokat nem használók 34, valamint nyílt hozzáférésű folyóiratokat saját szakterületükön megnevezni nem tudók 33%-os arányával.

/FOURNIER, Johannes: Zur Bedeutung von Open Access für das Publikationsverhalten DFG-geförderter Wissenschaftler. = Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, 52. köt. 5. sz. 2005. p. 235–244./

(Koltay Tibor)